

Johannes Althusius, precursor al federalismului modern

Carp, Radu

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Carp, R. (2002). Johannes Althusius, precursor al federalismului modern. *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 4, 3-9. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-381100>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

**JOHANNES ALTHUSIUS,
PRECURSOR AL FEDERALISMULUI MODERN**

RADU CARP

Se cunoaște destul de puțin din prima parte a vieții lui Althusius. S-a născut în Westfalia, mai precis în Diedenhausen în 1557. Există mărturii privind anii săi de studiu la Köln, unde se pare că a luat pentru prima oară contact cu opera lui Aristotel. În 1586 își susține la Basel doctoratul în drept ecleziastic și în drept civil, teza sa având ca subiect succesiunea *ab intestat*. Prima sa carte, *Jurisprudentia Romana*, apare în 1586. Pe durata studiilor la Basel a trăit în casa lui Johann Grynaeus, cu care a studiat teologia și a corespondat toată viața.

Ulterior obținerii doctoratului a fost chemat să predea la Facultatea de Drept a Academiei Reformate din Herborn. Această instituție a fost înființată doar cu doi ani înainte de venirea lui Althusius, în 1584, de către prințul Johann de Nassau. Althusius a devenit consilier al prințului în 1595 și, după câteva luni de studii teologice la Heidelberg, este numit rector al Academiei în 1597. Din această perioadă datează lucrarea *Civilis Conversationis Libri Duo*, însă cea mai importantă realizare a perioadei petrecută la Herborn este *Politica*¹, prima ediție a acestei lucrări apărând în 1603.

Althusius a publicat *Politica* pentru a se asigura că va primi oferta de a deveni sindic în Emden. Acest oraș a fost unul dintre primele orașe germane care a adoptat credința reformată (1526). Prin poziția sa, la granița între Olanda și Germania, Emden a devenit în scurt timp un bastion al Bisericii Reformate; mulți exilați din Olanda, din motive religioase, și-au găsit refugiul aici. În 1571, bisericile reformate din provinciile Friesland și Rinul inferior s-au alăturat bisericilor olandeze pentru a forma o uniune calvinistă. La începutul secolului al XVII-lea, Emden se găsea însă într-o situație dificilă, fiind în conflict cu autoritățile germane. Johann Alting, originar din Emden, student al lui Althusius la Herborn, a contribuit la distribuirea *Politicii* în Emden, iar primirea favorabilă a ideilor exprimate de Althusius referitor la guvernare i-au determinat pe locuitorii orașului să îi ofere această funcție.

---

¹ Titlul complet al lucrării este *Politica Methodicè digesta atque exemplis sacris et profanes illustrata*.

În timpul petrecut la Emden, Althusius a publicat două noi ediții ale *Politicii*, în 1610 și în 1614, și a scris *Dicaeologica*, publicată în 1617, un vast comentariu al dreptului canonic, dreptului roman și al dreptului cutumiar. În același an este ales în funcția de confesor al bisericii din Emden, poziție pe care o va ocupa timp de 21 de ani. Natura celor două funcții pe care le-a deținut i-a permis să exercite atât conducerea politică, cât și pe cea ecleziastică a orașului Emden, ceea ce l-a determinat să îi critice pe cei care se pronunțau pentru un transfer al funcțiilor ecleziastice către deținătorii puterii civile. Din acest motiv, Althusius a scris în ultima perioadă a vieții un comentariu critic la adresa lui Hugo Grotius care în *Pietas* susținea un punct de vedere contrar concepțiilor sale despre independența bisericii.

Importanța operei lui Althusius a fost pusă în evidență pentru prima oară de Otto von Gierke care considera, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în „Dezvoltarea teoriei politice”, apărută în 1880, că *Politica* este una dintre cele mai importante contribuții la dezvoltarea gândirii politice occidentale. Interesul pentru Althusius a crescut ulterior datorită lui Carl Joachim Friedrich care a republicat în 1932 ediția 1614 a *Politicii* în latină, introducerea la această ediție fiind considerată un avans substanțial în receptarea operei lui Althusius. Friedrich s-a concentrat mai ales pe analiza conceptului de „asociație simbiotică” și pe comentariile calviniste în legătură cu acest subiect, interpretarea sa fiind diferită de cea a lui von Gierke; cu toate acestea, atât Friedrich, cât și von Gierke s-au pus de acord asupra faptului că Althusius este „cel mai profund gânditor politic dintre Bodin și Hobbes”.

În afară de cei doi autori citați, s-a format un impresionant grup de teoreticieni, având orientări religioase și politice diferite, care au contribuit la revalorificarea operei lui Althusius: John Neville Figgis, A. J. Carlyle, Pierre Mesnard, Ernst Reibstein, Peter Jochen Winters, Heinz Werner Antholz etc. Aceștia l-au analizat din perspective diferite, cum ar fi teoria constituțională, jurisprudența, teoria asocierii, influența religiei calviniste pentru gândirea sa politică, rolul școlii spaniole de filozofie de la Salamanca asupra teoriei sale politice.

Fără îndoială, *Politica* reprezintă cea mai importantă contribuție a lui Althusius la dezvoltarea gândirii politice. Cartea debutează cu următoarea afirmație: „politica este arta asocierii oamenilor în scopul stabilirii, cultivării și conservării vieții sociale. Datorită acestui fapt, ea este numită « simbiotică »”. Această afirmație poate fi întâlnită pe tot parcursul lucrării, în diferite forme. Numind politica „simbiotică” arta de a trăi împreună și viața socială *symbiosis*, a trăi împreună, Althusius își propune să includă în analiza sa toate asocierile umane. Acestea sunt divizate în asocieri private – familia, *collegium* – și publice – orașul, provincia²,

---

² Considerarea provinciei ca tip distinct de asociație lipsește din prima ediție a *Politicii*, fiind inițial analizată ca unitate administrativă a comunității politice.

comunitatea politică. Cele din urmă forme de asociere sunt abordate atât din perspectivă civilă, cât și ecleziastică, deoarece, pentru Althusius, „problemele corpului și ale sufletului sunt esențiale pentru viața socială publică”. Cu toate că în *Politica* analiza comunității politice reprezintă partea cea mai substanțială a lucrării, Althusius consideră că și celelalte forme de asociere sunt părți din care este compusă această comunitate și că toate acestea prezintă probleme similare de organizare politică. Prin analiza pe care o face asocierilor simple, Althusius anticipează într-un fel problemele teoretice pe care le ridică o comunitate politică, cu excepția atributelor suveranității care sunt proprii doar acestor comunități.

Asociația simbiotică implică mai mult decât simpla existență împreună, este vorba de un grup caracterizat prin pietate și dreptate fără de care societatea sau indivizii nu pot supraviețui. Pietatea este pentru Althusius un comandament biblic, fiind inclus în prima poruncă a lui Moise din Decalog, iar dreptatea are aceeași natură, reprezentând de fapt cea de-a doua poruncă. Existența *symbiosis* implică comunicare – *communicatio*³ –, iar comunicarea se manifestă prin partajarea în comun a bunurilor și a drepturilor. Althusius consideră că politica nu este implicată în toate formele de comunicare: politica nu este interesată „de bunurile negustorului sau de calitățile meșteșugarului”, exceptând faptul că acestea trebuie reglementate în beneficiul individului și al asociației. Acesta reprezintă de fapt modul în care Althusius face distincția politică – economie.

Althusius nu este interesat de teoriile asupra dreptului natural, atenția sa este îndreptată asupra felului în care asociațiile își ating scopurile pentru care au fost create. În consecință, guvernarea tiranică nu este respinsă pentru că ar fi nedemocratică, ci pentru că este inefficientă în ceea ce privește realizarea scopurilor pentru care o persoană intră și rămâne într-o asociație. Pentru Althusius, comunicarea, pentru a fi eficientă, necesită *imperium*, o conducere puternică; din acest motiv, se opune oricărei forme de conducere slabe și „ezitante”. Aceasta nu înseamnă că Althusius ar fi adeptul unei puteri autoritare; limitările asupra abuzului de putere sunt necesare deoarece, în caz contrar, puterea s-ar situa în afara legii.

Intrarea în asociație se face pentru că persoanele nu ar putea trăi confortabil în lipsa comunicării; în acest fel, orice asociație este necesară. Însă existența asociațiilor depinde de consensul continuu al celor care intră în asociere, *symbiotes*. Althusius este de părere că asociațiile sunt inițiate și menținute prin înțelegerea – *pactum*⁴ – între *symbiotes* care, prin aceasta, se pun

---

³ Althusius folosește trei termeni diferiți pentru a desemna același concept: *communicatio* (comunicare), *communio* (comuniune) și *koinonia* (comunitate).

⁴ Termenul de *pactum* folosit de Althusius este tradus în ediția engleză a *Politicii* prin *covenant*; traducătorul a considerat că Althusius este influențat într-o mare măsură de teoriile asupra *covenant* din epoca sa, însă este greu de susținut orice asemenea influență, din simplul motiv că *Politica* este redactată în latină, iar Althusius nu se referă la asemenea teorii în mod explicit pe parcursul lucrării.

de acord asupra scopurilor pe care trebuie să le îndeplinească asociația astfel creată. Dacă nu există o înțelegere explicită, din consensul continuu al *symbiotes* se poate deduce existența unei înțelegeri implicite.

Pentru Althusius, așa cum s-a arătat, există două tipuri de asociații private: familia și *collegium*. Familia, o asociație privată „naturală” este considerată a fi o uniune permanentă a membrilor săi „având aceleași limitări ca și însăși viața”. *Collegium*, o asociație privată „civilă”, este o formă de asociere voluntară care „nu este necesar să dureze pe toată durata vieții omului”. Althusius definește *collegium* în felul următor: o asociație în care „trei sau mai mulți oameni având aceeași calificare sau profesie se unesc cu scopul de a deține în comun ceea ce îi aseamănă: mod de viață și îndemânare”. Există *collegium* laice, compuse din magistrați sau din persoane care se ocupă de agricultură, comerț sau industrie și *collegium* religioase care pot fi compuse din preoți, filozofi sau profesori. Aceste două forme de *collegium* sunt deci organizate potrivit aceluiași principii – religioase și civile – care stau și la baza provinciei sau a comunității politice. Guvernarea acestor asociații se face de către un lider ales de către *collega*, membrii *collegium*, care „are putere de constrângere asupra fiecărui *collega* în parte, nu și asupra grupului în întregime”.

Asociațiile publice, a căror legitimitate provine din dreptul națiunilor (*jus gentium*) derivă din cele private: familiile și *collegium* constituie „părți directe” ale orașului și „părți indirecte” ale provinciei și comunității politice. Asemănarea între cele două forme de asociație este aceea că în ambele cazuri se aplică principii identice care țin de comunicare și de guvernare. Deosebirea constă în faptul că asociațiile publice posedă drepturi asupra unui anumit teritoriu, ceea ce nu este valabil în cazul asociațiilor private. De remarcat că Althusius se îndepărtează de o interpretare a distincției public-privat din dreptul roman, în forma în care a fost receptat și aplicat în Evul Mediu. Potrivit acestei interpretări, termenul de „privat” se aplica relațiilor contractuale între indivizi, care rezultă de pe urma concesiilor reciproce, nu datorită intervenției autorităților, publice prin esența lor. Althusius este însă de părere că există un fundament comun al tuturor formelor de asociere publică sau privată, viața „simbiotică”. La rândul lor, asociațiile publice, ca și cele private, pot avea două forme de manifestare: asociații particulare (orașul, provincia) și universale (comunitatea politică – *respublica* –, regatul – *regnum*). Diferența între asociațiile particulare și cele universale este că numai cele din urmă posedă suveranitate.

Orașul – *civitas* –, spre deosebire de asociațiile private, nu oferă membrilor săi posibilitatea participării directe în activitatea de conducere. Această activitate este prerogativa senatului. Althusius descrie relațiile între senat și reprezentantul orașului, „superiorul”, în așa fel încât să fie asigurate în mod efectiv necesitățile simbiotice la nivel municipal: superiorul exercită

funcții executive, în timp ce senatului îi revine sarcina de a formula legile fundamentale ale orașului.

Felul în care Althusius descrie provincia, cealaltă formă de asociație publică din aceeași categorie cu orașul, prezintă, așa cum au remarcat unii comentatori, anumite incoerențe. Conducătorul provinciei este responsabil, nu în fața comunității pe care o reprezintă, ca în cazul celorlalte asociații, ci în fața „magistratului suprem al comunității politice”. Acest conducător poate fi prinț, duce, conte sau orice alt nobil care deține această funcție, ales sau pe bază ereditară și nu poate fi înlocuit din funcție decât în cazuri excepționale, numai cu aprobarea comunității politice. În doctrină s-a exprimat ideea că această deviere de la universalizarea „simbioticii” ar putea fi interpretată ca o concesie făcută practicilor politice care prevalau în acea perioadă atât în Germania, cât și în alte țări (Carney, 1995). Trebuie însă remarcat că Althusius nu tratează decât secundar problema modului de conducere al asociațiilor pe care le teoretizează; ceea ce îl interesează este eficacitatea actului de guvernare, privit ca mod de conservare a persoanelor care se asociază.

Comunitatea politică, așa cum s-a arătat, diferă de oraș sau de provincie datorită faptului că posedă suveranitate; aceasta înseamnă că numai comunitatea politică nu recunoaște o persoană sau o asociație ca fiindu-i superioară. Problema care se punea în epocă era însă în ce anume rezidă suveranitatea. În *Les six livres de la République*, Jean Bodin o atribuia suveranului. Poziția lui Althusius este diferită: suveranitatea reprezintă viața simbiotică a comunității politice și se regăsește în *jus regni*, legea fundamentală a regatului. Din moment ce comunitatea politică este compusă din orașe și provincii, și nu din persoane, suveranitatea rezidă în însuși procesul simbiotic prin care părțile componente ale comunității politice „comunică” bunuri și drepturi. În viziunea lui Althusius, suveranitatea rezidă în „corpul organizat al comunității politice” pe care îl desemnează cu termenul de *populus* – popor.

Comunitățile politice sunt administrate, din punct de vedere laic, de efori⁵ și de „magistratul suprem”. Eforii nu administrează comunitatea, ci pot doar interveni în situații excepționale; aleg „magistratul suprem” și îl pot înlocui din funcție dacă acesta devine „tiranic”. Atunci când descrie relațiile dintre efori și „magistratul suprem” Althusius formulează un principiu care va da naștere ulterior în teoria politică doctrinei separației puterilor: „o putere mare nu se poate menține în limitele sale fără ca să existe constrângere încredințată altora decât membrii săi”.

Administrarea laică a comunității politice de către „magistratul suprem” trebuie să fie făcută cu „prudență politică”. Althusius este de părere că, pentru a exista o asemenea calitate, este necesară atât cunoașterea dreptului, cât și a

---

⁵ Eforii sunt menționați de Althusius și în *Dicaeologica*, unde le revine sarcina de a acționa în justiție împotriva celor care abuzează de puterea publică sau a tiranilor.

circumstanțelor în care acesta se aplică. Comandamentele biblice din Decalog și dreptul natural trebuie să formeze un fel de „drept comun” (*lex communis*) care este fundamentul și adevăratul drept al societăților politice.

Există însă și o formă de administrare ecleziastică a comunității politice; acest tip de administrare este rezultatul unei înțelegeri – *pactum* – între Dumnezeu și comunitatea politică.

Opusul celor două tipuri de administrări este tirania. Althusius face distincția, de altfel foarte des utilizată în teoria politică, începând cu Bartolus, între tiranul în practică – *tyrannus exercitio* – și tiranul fără titlu – *tyrannus absque titulo*. Numai cel dintâi este un adevărat tiran, pentru motivul că cel din urmă este doar un uzurpator. Tiranului fără titlu nu i se cuvine respectul datorat „superiorilor politici” și poate fi chiar ucis de către persoanele particulare. În cazul celui alt tiran, numai eforii, ca autorități publice, i se pot opune în mod legitim.

Politica se încheie cu un capitol în care sunt prezentate caracteristicile celei mai bune forme de organizare politică: este cea care „combină calitățile monarhiei, ale aristocrației și ale democrației”.

Althusius este interpretat în gândirea politică modernă ca un adept al teoriei federalismului. Pentru a susține acest punct de vedere, s-a încercat a se aduce argumente în favoarea unei opoziții foarte marcate între Bodin, ca teoretician al suveranității absolute și Althusius, ca partizan al unei organizări pe baze federale a statului. În acest sens, s-a afirmat că Althusius oferă o „interpretare confederală” a realităților politice din vremea sa (Miller, 1993). Daniel Elazar este de părere că nici una dintre interpretările care au dus la redescoperirea lui Althusius nu este corectă. Althusius nu este, potrivit lui Elazar, nici filozoful care încearcă să reconstruiască corporatismul medieval într-o perioadă post-medievală (așa cum consideră von Gierke), nici un precursor al federalismului (așa cum îl prezintă Friedrich), ci opera sa este „o sursă de idei și modele pentru un tip de federalism postmodern” (Elazar, 1995). În această interpretare, deoarece suveranitatea nu este indivizibilă și exercitată de suveran, ci aparține poporului, abordarea lui Althusius în această problemă poate fi o soluție pentru problemele controversate ale teoriei politice moderne.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- HEINZ WERNER ANTHOLZ, „Die politische Wirksamkeit des Johannes Althusius in Emden”, în *Abhandlungen und Vorträge zur Geschichte Ostfrieslands*, 32, Aurich, 1955.
 MICHAEL BEHNEN, „Herrscherbild und Herrschaftstechnik in der *Politica* des Johannes Althusius”, în *Zeitschrift für Historische Forschung*, 11, 1984, pp. 417-472.
 WILFRIED BUCHHOLZ, *Rousseau und Althusius*, Breslau, 1922.
 A.J. CRLYLE, *A History of Medieval Political Theory in the West*, 6, Edinburgh, 1936.

- FREDERICK CARNEY, „The New Interest in the Political Theory of Althusius”, in JOHANNES ALTHUSIUS, *Politica*, Liberty Fund, Indianapolis, 1995.
- WILLIAM DUNNING, *A History of Political Theories from Luther to Montesquieu*, New York, 1931.
- DANIEL ELAZAR, *Exploring Federalism*, Tuscaloosa, Alabama, 1987.
- DANIEL ELAZAR, „Althusius' Grand Design for a Federal Commonwealth”, in JOHANNES ALTHUSIUS, *Politica*, Liberty Fund, Indianapolis, 1995.
- A.P. D'ENTRÈVES, „Giovanni Althusio e il problema metodologico nella storia della filosofia politica e giuridica”, in *Rivista internazionale di filosofia del diritto*, 14, 1934.
- FRANCESCO ERCOLE, *Da Bartolo all'Althusio*, Firenze, 1932.
- JOHN NEVILLE FIGGIS, *Political Thought from Gerson to Grotius*, Cambridge University Press, Cambridge, 1956.
- OTTO VON GIERKE, *The Development of Political Theory*, Allen & Unwin, London, 1939.
- THOMAS O. HUEGLIN, „Have We Studied the Wrong Authors? On the Relevance of Johannes Althusius”, in *Studies in Political Thought*, 1, Winter 1992, pp. 75-93.
- THOMAS O. HUEGLIN, „Johannes Althusius: Medieval Constitutionalist or Modern Federalist”, in *Publius*, 4, 1979, pp. 9-41.
- PIERRE MESNARD, *L'Essor de la philosophie politique de XVIe siècle*, Paris, 1952.
- DAVID MILLER, *Johannes Althusius*, in *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*, Blackwell, Oxford, 1993.
- ERNST REIBSTEIN, „Johannes Althusius als Fortsetzer der Schule von Salamanca”, in *Freiburger Rechts und Staatswissenschaftliche Abhandlungen*, 5, Karlsruhe, 1955.
- PATRICK RILEY, „Three Seventeenth – Century German Theorists of Federalism: Althusius, Hugo and Leibniz”, in *Publius*, 3, 1976, pp. 7-41.
- PETER JOCHEN WINTERS, „Die Politik des Johannes Althusius und ihre zeitgenössischen Quellen”, in *Freiburger Studien zur Politik und Soziologie*, Freiburg, 1963.